

Харківська Алла Анатоліївна,
канд. фіз. - мат. наук, доцент
проректор з науково – педагогічної роботи
Харківського гуманітарно-педагогічного
інституту

ЯКІСТЬ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИБОРУ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Серед шести положень Болонської декларації, що обумовлюють проведення до 2010 року змін в національних системах вищої освіти і є для країн, що підписали її, обов'язковими, проблема якості сформульована так: «... Передбачається організація акредитаційних агентств, незалежних від національних урядів і міжнародних організацій. Оцінка ґрунтуватиметься не на тривалості або змісті навчання, а на тих знаннях, уміннях і навичках, які одержали випускники. Одночасно будуть встановлені стандарти транснаціональної освіти»[2, С.29].

Не викликає сумнівів те, що саме якість європейської вищої освіти знаходиться у центрі уваги ініціаторів та учасників Болонського процесу, основною змістовною задачею якого є збереження та підвищення рівня цієї якості, в той час як положення Декларації визначають основні механізми її розв'язання.

Система освіти в кожній конкретній країні пов'язана з її суспільно-культурним середовищем і виробничо-технологічною базою великою кількістю складних функціональних залежностей та відношень. На сьогодні, коли в розвинених країнах практично розв'язано задачу всезагальної середньої освіти, а вища стала масовою, вказані відношення та залежності по праву зайняли одне з провідних місць серед суспільних та державних пріоритетів. Це особливо торкається систем підготовки спеціалістів вищої кваліфікації, ефективність роботи яких визначає не тільки стан економіки країни, але й перспективи її

подальшого процвітання за умов все більш гострої конкуренції в умовах «глобалізованого» оточення.

Відомо, що ефективність та якість є ключовими параметрами, за якими судять про суспільно-економічну значущість сфери освіти. Але якщо ефективність зазвичай розглядається як економічна або економічно-управлінська траєкторія, то поняття якості, що включає в себе поряд із економічними соціальні, пізнавальні та культурні аспекти освіти, сприймається як всезагальна інтегральна характеристика освітньої діяльності, її результатів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові джерела дослідження проблеми якості освіти складають праці українських та зарубіжних дослідників М.Ф. Степка., Я. Болюбаша, В. Журавського і М. Згуровського, О. Грищенка, В. Кременя, М. Степка, Я. Болюбаша, В. Шинкарука, В. Грубінка, І. Бабіна, О. Лозинського, С. Ніколаєнка, Ю. Рудавського, П. Костробія, О. Лозинського, А. Загороднього, О. Спіріна, М. Степка, М. Степка, Б. Клименка, Л. Товажнянського, З. Тимошенка, О. Козаченка, А. Грехова, Ю. Гапона, Ю. Палехи, А. Алексюка, І.В. Мороза.

С. Змеєв вказує на те, що у технократичному суспільстві освіта, як правило, виконувала прагматичні завдання, забезпечуючи переважно професійну підготовку молоді до самостійного життя, вирішуючи найрізноманітніші питання модернізації промисловості, створення ефективної системи управління тощо [4, С42]. П. Сікорський, розкриваючи теоретичні основи й методичні аспекти диференційованого навчання, наголошує на потребі гуманізації й гуманітаризації навчально-виховного процесу [6, С.6]. Є. Бондаревська, розкриваючи сутність особистісного орієнтованого навчання акцентує увагу на таких його характеристиках «...перехід від пояснення до розуміння, від монологу до діалогу, від соціального контролю до розвитку, від управління до самоуправління» [1,С12-17].

Отже, без удосконалення змісту і форм навчальної діяльності студентів у процесі психолого-педагогічної підготовки не достатньо мірою забезпечуються формування принципово нової для нашої держави ступеневої системи освіти та органічно пов'язаної з нею системи наукових ступенів і звань (бакалавр, магістр, доктор).

Мета статті полягає у розгляданні загальної концепції якості освіти в руслі європейського вибору, визначенні та аналізі основних напрямів забезпечення і реалізації якості освітніх послуг.

Виклад основного матеріалу.

Якщо ефективність освіти визначається в тому числі й кількісно – в залежності від обраного підходу (внутрішня чи зовнішня ефективність, вартісна чи статистично-параметрична) чи об'єкту досліджень (навчальний заклад чи його підрозділ, система освіти в цілому чи її конкретний ступінь), то для її якості до сьогодні загальноприйнятого визначення немає. Це пояснюється тим, що, по-перше, неоднозначним є саме поняття якості, різні аспекти якого та їх взаємозалежності, як правило, не підлягають адекватному формалізованому представленню. По-друге, тим, що основні суспільні групи, яка безпосередньо приймають участь в навчальному процесі, оцінюють та використовують його результати (студенти, викладачі, керівники освітою, роботодавці), мають різні уявлення про якість освіти і тому висувають до неї різні вимоги.

У 1995 р. ЮНЕСКО, на виконання рішень своєї Генеральної конференції, був розроблений Програмний документ під назвою «Реформа і розвиток вищої освіти»[5], в якому в синтетичній тезисній формі викладалися світові тенденції та задачі розвитку вищої освіти на рубежі століть. У вступі до цього Документу серед основних задач вищої освіти у світі, що стрімко змінюється, виділено три основних напрямки, в тому числі: відповідність вимогам сучасності, інтернаціоналізація та якість, що визначається як «багатостороння концепція, що охоплює всі основні функції та види діяльності стосовно вищої освіти».

Із 151 положення, що були в Програмному документі, безпосередньо якості освіти присвячено 18. У них, зокрема, дається така розгорнена інтерпретація концепції якості: «Якість вищої освіти є поняттям, що характеризується множиною аспектів, і у значній мірі залежить від контекстуальних рамок цієї системи, інституціональних задач або умов і норм в цій дисципліні». Поняття «якість» охоплює всі основні функції і напрями діяльності у сфері вищої освіти: якість викладання, підготовки й досліджень, що означає якість відповідного персоналу та якість навчання як результат викладання та досліджень[5, с.35-36].

Згідно Документу ЮНЕСКО, є три аспекти навчальної діяльності, що найбільш істотно впливають на якість вищої освіти. По-перше, якість персоналу, що гарантується високою академічною кваліфікацією викладачів та наукових співробітників ВНЗ, і якість навчальних програм, що забезпечується поєднанням викладання та досліджень, їх відповідністю суспільному попиту. По-друге, - якість підготовки студентів, яка в умовах, коли масова вища освіта стала реальністю, може бути досягнута лише на шляху диверсифікації навчальних програм, подоланням багатопланового розриву, що існує між середньою і вищою освітою, підвищенням ролі механізмів навчально-професійної орієнтації та мотивації у молоді. І, насамкінець, по-третє, - якість інфраструктури та «фізичного навчального середовища» вищих навчальних закладів, що охоплює «всю сукупність умов» їх функціонування, включаючи комп'ютерні мережі та сучасні бібліотеки, що може бути забезпечено за рахунок адекватного фінансування, можливого лише при збереженні державного підходу до вищої освіти як до загальнонаціонального пріоритету[5, с.36-38].

Саме ці аспекти і мають стати тими трьома китами, на які повинні спиратися сумісні навчальні програми.

«Усесвітня декларація про вищу освіту для XXI століття» [3], прийнята у 1998р. на організованій ЮНЕСКО Всесвітній конференції з вищої освіти,

підтвердила викладені вище положення в такому концентрованому визначенні: «Якість у сфері вищої освіти є багатомірною концепцією, що має охоплювати всі його функції та види діяльності: навчальні й академічні програми; наукові дослідження та стипендії; укомплектування кадрами; будівлі; матеріально-технічну базу; роботу на благо суспільства та академічне середовище». Надзвичайно важливим значенням для підвищення якості має внутрішня самооцінка поряд із зовнішньою, що здійснюється силами незалежних спеціалізованих міжнародних експертів, за можливістю, із дотриманням гласності. Слід організувати незалежні національні інстанції та визначити порівняльні норми якості, що користуються міжнародним визнанням. Необхідну увагу слід приділити конкретним інституціональним, національним та регіональним умовам, щоб врахувати різноманіття та уникнути уніфікації. Зацікавлені сторони обов'язково повинні бути учасниками процесу інституціонального оцінювання.

У зв'язку з акцентуванням проблеми якості в рамках Болонського процесу слід відзначити, що «європейський» (регіональний) аспект її розв'язання має більше, ніж десятирічну історію, – постановка цієї проблеми та основні етапи її розробки хронологічно співпадають з основними етапами інтеграції західноєвропейських країн. Так, ще у 1991 р. Комісія Європейського Співтовариства опублікувала Меморандум про вищу освіту, в якому в розгорненій формі була визначена її роль в підготовці майбутніх громадян Європи, укріпленні ідеї загальноєвропейського громадянства, створення Європейського Союзу. Вже тоді були сформульовані пріоритети розвитку та перетворень вищої школи європейських країн, співзвучні Сорбонській та Болонській деклараціям[7].

Меморандум в числі основних складових роботи з підтримки високої якості вищої освіти визнав такі: сприяння більш ефективному використанню людських і матеріальних ресурсів вищої школи; розширення наукових досліджень і

максимально можливе запровадження їх до навчального процесу; удосконалення та оптимізація прийому до вузів і форм атестації студентів; підвищення професійної компетенції викладачів; поглиблення взаємодії з роботодавцями.

Крім того, тут знайшли відображення принципи європейської спільності та єдності, які, як було підкреслено, мають набути конкретного змістового втілення в освітніх програмах, у першу чергу по гуманітарним та соціально-економічним профілям і напрямам підготовки. У подальшому наявність цієї своєрідної європейської регіональної компоненти стало однією з обов'язкових умов нової якості освіти.

Далі, коли після підписання в 1997 р. Маастрихтських домовленостей об'єднана Європа стала реальністю, сумісна діяльність із забезпечення європейської якості вищої освіти стала набувати конкретніших форм. Зараз у країнах Європейського Союзу відбуваються перетворення, загальна спрямованість яких відповідає децентралізації та пом'якшенню державного управління, розширенню автономії та самоуправлінню ВНЗ, переходу частини управлінських і контролюючих функцій з Центру до регіонів або від держави (міністерства) до вузів і суспільних структур.

Підписання Болонської декларації, не дивлячись на лаконізм сформульованого в ній положення про якість освіти, дало значний імпульс для відновлення дискусії з цього питання. Болонський процес, що об'єднує велику кількість різнорідних, незалежних один від одного учасників (уряди, вищі навчальні заклади, представники студентства, ділові кола тощо), виявився, можливо, найоптимальнішою організаційною та інституціональною формою і для проведення загальноєвропейської дискусії про якість вищої освіти, і для вироблення на її основі відповідних рекомендацій.

Уже під час зустрічі більш, ніж 300 європейських вузів у Саламанці (29-30 березня 2001 р.) проблема якості освіти та його оцінювання стала центральною.

У прийнятому підсумками за зустрічі Посланні, якості відведено провідну роль поряд з фундаментальними академічними цінностями, без яких неможливе створення Європейського освітнього простору. Тут знову було відмічено багатомірне всезагальне значення поняття якості та підкреслено, що вона (якість), не будучи незмінною категорією, для збереження визнання вищої школи та довіри потребує постійного підтвердження. У Посланні європейським ВНЗ сформульовано визначення якості освіти стосовно задач побудови єдиного освітнього простору, й у цьому контексті вона розглядається як «обов'язкова умова встановлення довіри, співвідносності, мобільності, сумісності та привабливості в Європейському просторі вищої освіти». Серед нових ознак, які, як передбачається, будуть характерними для Європейського простору вищої освіти, встановлення відносин взаємодовіри, співвідносність із ринком праці та зростання привабливості для громадян всіх країн – найбільш безпосередньо пов'язані з якістю освіти[7].

У цьому ж Посланні підкреслюється, що формування відносин взаємодовіри між країнами до якості їх вищої освіти не може засновуватися лише на використанні спільних для всіх стандартів. Найбільш доцільною тут є розробка на європейському рівні механізмів взаємного визнання результатів оцінки якості, що враховують національні особливості та змістові відмінності об'єктів оцінювання, наприклад, механізми акредитації, що володіють загальноєвропейським кредитом довіри.

Досягнення сумісності («релевантності») вищої освіти з європейським ринком праці, що розуміється як підтримка оптимального співвідношенням між кількістю і якістю спеціалістів, які випускаються, та попитом на них у рамках об'єднаної Європи, є однією з основних задач реформ освіти, що здійснюються.

Стосовно змісту та організації навчання, розв'язання вищевказаної проблеми передбачає розробку та уведення диверсифікованих освітніх програм,

які можна видозмінювати у відповідності з кон'юнктурою ринку, а зокрема, шляхом застосування модульної системи.

Зміст основних навчальних програм вищої професійної школи вважається одним з ключових показників якості навчання, тому що тільки аналіз змістового складника підготовки дозволяє зробити обґрунтований висновок про цілісність навчальних програм; відсутність фрагментарності та дрібності навчальних дисциплін; про наявність розвиненої циклічної структури як основи для побудови різноманітних навчальних центрів. Зміст навчання дає прозорі уявлення про збалансованість навчальних і професійних, фундаментальних і практичних складових; наявність і співвідношення федерального і національного (регіонального) компоненту, а також курсів за вибором і розгалуженій системі спеціалізацій.

Сказане означає також, що в ідеалі необхідно забезпечити таку якість освіти, яка дозволить кожному випускникові не лише знаходити для себе оптимальну нішу трудової діяльності, але й безболісно змінювати її у разі необхідності, самостійно обираючи та реалізуючи найбільш підходящу для цього форму безперервної (додаткової) освіти.

Не менш важливим показником якості навчання є наявність кваліфікаційного професорсько-викладацького складу. На державному рівні затверджені якісні показники, які характеризують кваліфікаційну структуру кадрового складу навчальних закладів вищої професійної освіти різноманітного виду (інститут, академія, університет), а у цілях підвищення ефективності його використання здійснюється формування корпоративних (міжвузівських) навчальних програм, спрямованих на залучення найбільш кваліфікаційної частини вузівської професури з високим педагогічним і науковим потенціалом, що безумовно сприятиме підвищенню якості освіти. Цей підхід, у свою чергу, передбачає розвиток освітнього менеджменту і вирішення проблем академічної мобільності як студентів, так і викладачів. Поряд з переліченими обов'язковими

умовами навчального процесу до показників, також належать й умови наявності сучасної навчально-лабораторної бази, здатної забезпечити експериментальну, методичну та інформаційну підтримку навчальних програм, які знаходяться у тісному зв'язку із науковими дослідженнями.

Зрозуміло, що задоволення представлених вище вимог неможливе без ефективно діючої системи контролю над якістю знань студентів, професійним рівнем викладачів та організацією навчального процесу. Саме тому створення внутрішньовузівської системи управління якістю підготовки спеціалістів треба розглядати як один з визначальних напрямків удосконалення навчальної діяльності. Особливу увагу відводити формуванню контрольних процедур, розробці методів оцінки якості освіти для різного типу навчальних програм і видів навчальних закладів.

І, насамкінець, привабливість європейських вузів та європейської вищої освіти взагалі для талановитої молоді всього світу безпосередньо обумовлена можливістю отримання в Європі якісної освіти. Мова йде про підвищення конкурентноздатності європейських вузів на світовому ринку освітніх послуг.

Розв'язання цієї масштабної задачі потребує проведення розрахованих на довгу перспективу заходів, які не завжди можуть бути обмеженими рамками систем освіти. Зокрема, необхідно переглянути можливість адаптації навчальних програм і кваліфікацій, які отримують у результаті їх виконання, до вимог не лише європейського, а й світового ринку праці; розширити навчання на основних світових мовах; покращити освітній менеджмент, інформаційну діяльність і маркетинг; сприяти мобільності студентів та науково-педагогічних працівників; їх працевлаштуванню в Європі.

Але особливе значення для підвищення конкурентноздатності європейської вищої освіти, безперечно, має покращення її якості. Це передбачає, перш за все, поєднання навчання та наукових досліджень; оновлювання навчальних програм

та вищої освіти у цілому з урахуванням сучасного стану науки та наукових уявлень про світ.

В організаційному плані ключову роль, на нашу думку, треба відводити розробці та використанню взаємоприйнятних механізмів для оцінювання та підтвердження якості, зокрема, розробити нову модель забезпечення якості вищої освіти, деякі елементи якої є в ефективно функціонуючих національних системах оцінки якості ряду країн, наприклад, у Франції, Швеції, Данії, Великобританії. Основа цієї нової моделі повинна ґрунтуватися на таких базових принципах: скорочення централізованого контролю над академічною та дослідницькою діяльністю вузів; розширення їх автономії та відповідальності; наявність національного, незалежного від державних структур управління освітою, органу (або органів) для оцінки вузів; повноправна участь самих вузів у процедурі оцінки і, загалом, зміна цієї процедури таким чином, щоб звіт про самооцінку висувався на перший план і розглядався у співставленні з рішеннями зовнішньої аудиторської експертизи.

Національні системи оцінки якості освіти, що існують сьогодні в різних країнах, істотно відрізняються не лише по цілям і задачам, критеріям і процедурам, але і багатьом іншим параметрам, в тому числі, ступенем залученості у цей процес державних, суспільних і професійних органів та закладів. Не дивлячись на те, що скрізь офіційно заявленою метою оцінки якості є його підтримка на рівні заданих стандартів, у дійсності є великі відмінності у самому розумінні цієї задачі, що коливається у великих межах, - від необхідності посилення контролю за рахунок розширення й удосконалення звітності до зведення оцінки якості в основному до самооцінки навчального закладу. Проте у всіх випадках визнається, що оцінка якості має засновуватися на двох складових: внутрішній (самооцінка) та зовнішній, при цьому конкретні механізми визначення цих складових можуть дуже відрізнятися.

Основною формою зовнішнього контролю вищих навчальних закладів усіх форм власності і підпорядкування у нашій країні є оцінка їх діяльності, яка здійснює Державна акредитаційна комісія України (ДАК України). ДАК (України) проводить комплексну оцінку якості роботи вузів згідно відпрацьованій системі критеріїв та показників, серед яких найважливішими є критерії якості навчання/викладання та наукових досліджень.

Державна акредитація не відміняє і не підміняє собою громадську акредитацію, яка може проводитись професійно спільнотою, відповідними асоціаціями, іншими організаціями, що працюють у галузі освіти, і направлена на встановлення певного рейтингу освітньої організації.

Особлива роль державної акредитації у нашій країні полягає у тому, що вона гарантує відповідність якості та рівня навчання державним вимогам, і випускники навчальних закладів, що навчались за акредитованими спеціальностями, мають право на отримання документа про освіту державного зразка.

Завданням ДАК України є періодична об'єктивна оцінка певних вузів і ситуацій у вищій освіті вцілому. Така оцінка вищих навчальних закладів являє собою аналогію атестації вузів інших країн. При цьому між оцінкою та атестацією виявляються суттєві розбіжності як в процедурі, так і в призначенні: оцінка, на відміну від атестації, покликана відігравати інформаційно-стимулюючу роль і не призначена для жорсткого ранжирування вузів за принципом «відповідає – не відповідає». В змісті процедури оцінки ключовими елементами є самооцінка на основі самозвіту візу, студентської думки і оцінки зовнішніх експертів, результатом зіставлення й узагальнення яких стає остаточний звіт і висновок Комітету для конкретного вузу.

Таким чином, за останнє десятиріччя в Україні у сфері освіти устаткувалася система ліцензування, атестації й акредитації, яка дозволяє на різноманітних етапах контролювати діяльність закладів освіти.

Взагалі на сучасному етапі має розглядатися можливість створення державно–суспільної системи атестації вузів і контролю над якістю освіти, яка повинна являти собою сукупність взаємодіючих державних органів управління освітою, атестаційних центрів, суспільних об'єднань, і діяти за принципами об'єктивності, незалежності, колегіальності і доступності.

Система освіти може створюватися на двох рівнях – державному і регіональному. На державному у неї увійдуть Міністерство освіти і науки, експертні і державні атестаційно-акредитаційні комісії. На регіональному рівні – державно–суспільна система атестації і контролю якості, яка буде незалежною від органів управління освітою. Ці реформування будуть сприяти збільшенню ефективності управління системою освіти, закріпленню і розвитку єдиного освітнього простору країни.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, у сучасному мінливому світі вища школа, знаходиться в процесі інтенсивних реформувань, являє собою одночасно і суб'єкт, і об'єкт змін, які відбуваються. Збереження, та можливість зміцнення суб'єктності вищої освіти виступає в якості базового концептуального принципу не тільки реформ національних систем освіти, а й широкомасштабних процесів інтеграції, що поширюються в регіонах Європи, про що і свідчать документи, що характеризують мету та завдання європейських реформ освіти на сучасному рівні: в результаті їх здійснення повинна зростати суб'єктна (тобто дійсно самостійна, активна) роль вищої освіти в цілому, роль кожного вищого навчального закладу, викладачів і студентів як активних, відповідальних і безпосередніх учасників процесу змін.

Список використаної літератури

1. Бондаревская Е.В. Гуманистическая парадигма личностно-ориентированного образования //Педагогика. - №4. – 1999. – С.11-17.
2. Вища освіта України. – 2005. – №1. – С.29 – 30.
3. Высшее образование в XXI веке: подходы и практические меры. - Париж: ЮНЕСКО, 1998, 5-9 окт.
4. Змеев С.И. Технология обучения взрослых //Педагогика. – №7 – 1998 – С.42-45.
5. Сікорський П.І. Теорія і методика диференційованого навчання. Львів. – Видавництво «Сполом». – 2000. – С.420.
6. Реформа и развитие высшего образования. Программный документ. – Париж: ЮНЕСКО, 1998.
7. Memorandum of Higher Education in the European Community//Commission of the European Communities. – Brussels, 1991.
8. Shaping our Own Future in the European Higher Education Area//Convention of European Higher Education Institutions. – Salamanca, 2001, 29-30 march.

АНОТАЦІЯ

Харківська Алла Анатоліївна. Болонський процес і якість освіти

У статті аналізується нова парадигма, яку треба вирішувати вищим навчальним закладам для реалізації реформи освіти згідно з Болонською концепцією, а саме: визначення та аналіз основних напрямків забезпечення та реалізації якості освітніх послуг. Це дасть змогу отримувати об'єктивну інформацію про стан освіти, аналізувати та прогнозувати її зміни.

Ключові слова: якість освітніх послуг, Болонський процес, якість підготовки студентів, якість навчальних програм, європейська спільнота.

АННОТАЦИЯ

Харьковская Алла Анатольевна. *Болонский процесс и качество образования.*

В статье анализируется новая парадигма, которую необходимо решать высшим учебным заведениям для реализации реформ образования согласно с Болонской концепцией, а именно: определение и анализ основных направлений обеспечения и реализации качества образования. Это даст возможность получать объективную информацию о состоянии образования, анализировать и прогнозировать ее изменения

Ключевые слова: качество образования, Болонский процесс, качество подготовки студентов, качество учебных программ, европейское сообщество.

SUMMARY

Kharkovskaya Alla Anatolievna. *Bolonskiy process and quality of education.*

The article is dedicated to the problems of a new paradigm which has to be solved by higher educational establishments for realization of the educational reform according to the demands of the Bologna concept that implies determination and analysis of main trends in providing and realizing of the educational service. It will enable to get objective state information education, to analyse and forecast its changes.

Key words: educational service quality, Bolonskiy process, quality of preparation of students, quality of on-line tutorials, European community.